

PAPP KLÁRA*

GAZDÁLKODÓ ARISZTOKRATÁK ÉS SEGÍTŐIK. BIRTOKOS ÉS TISZTIKAR KAPCSOLATA A 18. SZÁZADBAN**

Kulcsszavak: *uradalom; mezőgazdaság; termelés; uradalmi tisztek; kapcsolatok a birtokossal*

Jelen tanulmányban a 18–19. századi Erdélyben is jelentékeny szerepet játszó Csákyak két ágához tartozó egyes birtokosok – akik egyébként hosszú évtizedekig perben álltak egymással – gazdasági törekvéseit és tisztjeikkel ápolt kapcsolatait vizsgálom.

A per tárgya a 17. század közepén Erdélybe visszatért Csáky László leszármazottainak 18. századi erdélyi és partiumi birtokvagyonra volt. Csáky Zsigmond két lánya (Borbála és Kata) és azok családja képviselte az erdélyi ághoz tartozó örökösöket, akik az erdélyi birtokok (Almás, Buza, Szurdok) mellett azokat a bihari uradalmakat (Körösszeg, Adorján, Margitta) is használták, amely a család ősi adománya volt, de amely a 18. század első felében az erdélyi ágnál volt zálogban. 1749 után a felvidéki Csákyak vették kezükbe a három bihari uradalmat, amelyeket azonban hamarosan ismét az erdélyiek használhattak zálog gyanánt.

A fiúág tagjai 1784 után vették vissza végérvényesen az ősi bihari birtokokat,¹ s előbb a család teljhatalmú megbízottján, Ferdényi Jánoson keresztül, majd annak halála után Giday Mihály inspector (1795) segítségével vezették birtokközponttól távoli uradalmait.²

---

* PAPP Klára (1952), az MTA doktora, a Debreceni Egyetem BTK Történelmi Intézetének professzora, a Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola történelmi programjának és az NKFI K 120197 számú pályázatának vezetője, papp.klara@arts.unideb.hu.

** A tanulmány az NKFI K 120197 számú pályázatának keretében és a DAB Történelmi Munkabizottságának támogatásával készült.

1 A megállapodás szerint a fiúági Csákyaknak – a zálog ideje alatt végrehajtott értéknövelő változtatások-beruházások miatt – a 200 000 rajnai forint zálogösszegezen túl még 40 626 Ft és 58,5 krajcárt kellett adniuk az 1782-ben elhunyt Kornis gróf özvegyének, Pálffy Karolinának. MNL OL P. 71. Fasc. 4. No. 12.

2 CSOMOR János: *Körösnagybársány krónikája*. Rózsa Ferenc Gimnázium, Békéscsaba, 1980. 37. A szerző Harsány lelkésze volt, s 1873-ban írta munkáját. Ferdényi tisztségeit az 1773. évi megyegyűléssel kapcsolatban említi. 1773–1778 között volt bihari másodalispán.

A bihari javak helyzetében csak 1800-tól történt újabb változás. Ekkor az 1795-ben elhunyt Csáky Nepomuki János országbíró özvegye, Zichy Jozefa kapta meg 114 000 forint zálogösszeg megfizetése fejében Körösszegapátit (Boldogasszonyteleke, Körmösd, Nagy- és Kistóti pusztákkal), az 1801-ben visszaváltott Kisújfalu praediumot és Margitta uradalmát is.³ Csáky László váradi kanonok pedig ekkor jutott a Váradhoz közeli birtokrész: Berekböszörmény mezőváros, Siter és Szalárd birtokába, aki egy Szaniszló József nevű udvarbíró s Kovács László fiscalis munkájára számíthatott.⁴

A Csákyaknak nemcsak Erdélyben és a Felvidéken, hanem a 17. századtól, Csáky László országbíró idején, a Dunántúlon is voltak birtokaik, s a 18. században a tárnokmester Csáky Istvánnak, Szepes urának leszármazottai is szereztek ott adományokat. Az egykor Zala vármegyéhez (ma Szlovéniához) tartozó, 21 települést magában foglaló belatinci uradalmat Csáky György (1677–1741) házasság révén szerezte meg a család számára.⁵ Széchényi Júlia révén (aki Ebergényi László tábornok felesége lett) leánya, Ebergényi Ilona kapta a családi örökséget, aki 1715-ben ment hozzá Csáky Györgyhez, s juttatta az ő kezére az uradalmat.⁶ A család a 18. század végén

---

BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad*. (Alispánok.) On-line: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarország-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-tortenete-irta-ifj-dr-reiszig-ede-5BE5/iv-a-szabadsagharcztol-a-kiegyezésig-6000/ii-alispanok-16881872-606F/> (Utolsó megtekintés: 2020. 08. 25.)

- 3 Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban ÖStA HHStA) Fasc. 86. No. 10; Kisújfalu visszaszerzésére MNL OL P. 71. Fasc. 13. No. 11; Margittára ÖStA HHStA Fasc. 85. No. 39.
- 4 Štátný oblastný archív v Levoči, Archív rodu Csáky zo Spišského Hrhova (a továbbiakban ŠOBA Levoča Cs-SH) 68-d. Fasc. 651.
- 5 Széchényi Zsigmond lányától került Ebergényi Lászlóhoz, majd szintén házasság révén Csáky Györgyhez. SZABÓ Béla: *Az újszerzeményi birtokok és a fegyverjog megváltása Zala megyében = Közlemények a zalai közgyűjtemények kutatásából*. Szerk. DEGRÉ Alajos. Zala megyei levéltár, Zalaegerszeg, 1978 (Zalai Gyűjtemény 8). 100. Vályi András szerint „BELLATINCZ. Népes Mező Város Szala Vármegyében, földes Ura Gróf Csáky Uraság, lakosai katolikusok, s többnyire tótok, az Uraságnak kastélyával díszeskedik; határbéli földgyei termékenyek, és a természetnek sok javaival bővelkednek, első Osztálybéli”. VÁLYI András: *Magyar Országának leírása*. I. Buda, 1796. 166. On-line: <http://mek.oszk.hu/14500/14515/pdf/> (Utolsó megtekintés: 2020. 08. 25.)
- 6 HORVÁTH Bernadetta: *A Csáky Ilona bárónő és az Eszterházy II. Pál Antal herceg közti per 1754–1758 között a Muravidéken = Muravidék. Adalékok a szlovéniai magyarok nyelvéhez és kultúrájához*. Szerk. GASPÁRICS Judit–RUDA Gábor. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2013. 106–119.

még bizonyosan kezében tartotta az uradalmat, Csáky János övegyének jószágigazgatója 1796-ban továbbította a birtokosnak a birtokról készített elszámolást.⁷

A NAGYBIRTOK GAZDÁLKODÁSÁNAK TÖREKVÉSEI

Kazinczy Ferenc jóbarátja s pártfogója, a nagybirtokos Dessewffy József (1771–1843) a gazdálkodásról a következőképpen vélekedett: „Szeretem a’ gazdaságot, de tsak akkor mikor multság... En a’ fiaimat, ha élek, a’ Szántásra, vetésre, kaszállásra, kapálásra etc, meg tanítatom, tsak az ezek körül való kézi fortéljok tsiklandozzák ki a’ földbül, ettül a’ mindenkor bojgatatandó termékeny anyánktól, a’ tőle ki telhető jó és bő adományokat...”⁸ Álláspontja nem tükröz őszinte elkötelezettséget a hatékony gazdálkodás iránt, és erősen ellentmondásos. Sokatmondó, hogy bár Dessewffy tekintélyes s ugyanakkor adósságokkal terhes birtokot örökölt apjától (gróf Dessewffy Istvántól), annak terheitől élete végéig nem tudott megszabadulni.

Hasonlóan gondolkodott az erdélyi Csákyak 18. század végi reménysége, Bethlen Rozália és Csáky János fia, Csáky József (1782–1848), aki európai utazásai alkalmával maga ígérte meg az otthon maradtaknak, hogy bár mindent alaposan megnéz, hazatérve abból semmi újítást nem vezet majd be. Ő is inkább elmélkedett az erdélyi történelmi múlttól, s elemezte végig az erdélyi jobbágyság terheinek alakulását egyik nőrokonának, Bánffy Dénes feleségének kézzel írott, francia nyelvű összegzésében, mintsem arról gondoskodott volna, hogy drágán vásárolt mezőgazdasági gépei a saját gazdaságában ne használat nélküli rozsdás vasként maradjanak az utókorra.⁹

Mindkét példa a gazdaság iránt kevésbé érdeklődő vagy a gazdálkodás iránt nem igazán fogékony arisztokratákat mutatja, akik mellett meglévő birtokaik működtetése miatt különösen felértékelődött a nagybirtok alkalmazott tisztikarának tevékenysége. Ez utóbbiak szerepének erősödését mutatják azok az esetek is, amikor az arisztokraták önkéntes vagy kénytelen feladatvállalásai (katonai vagy egyházi karrier, országos rendi hivatal viselése) mindenképpen szükségessé tették, hogy helyettük

7 Raisz György jószágigazgató 1796. november 29-én írott levele. ÖStA HHStA A Csáky család szepesmindszenti levéltára Kt. 15. Fasc. 13.

8 ZSIDAI Réka: *A magánlevelezések tanulságai II. – Mindennapi élet a Kazinczy-levelek tükrében a 18–19. század fordulóján*. Napi Történelmi Forrás (on-line folyóirat). <https://ntf.hu/index.php/2017/12/16/a-maganlevelezések-tanulsaga-ii-mindennapi-élet-a-kazinczy-levelek-tukreben-a-18-19-század-fordulojan/#sdendnote12sym> (Utolsó megtekintés: 2020. 08. 25.); Az idézet lelhelye: *Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi VÁCZY János. IX. Bp., 1901. 224.

9 A kéziratról PAPP Klára: *Csáky József gróf gondolatai a 17. század végi Erdélyről = Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*. Szerk. DÁNÉ Veronka–LUPESCUNÉ MAKÓ Mária–SÍPOS Gábor. EME, Kvár, 2016. 307–320.

megbízottjaik szervezzék és vezessék gazdaságaikat. A végrendeletek eredményeképpen, a nők szerepének erősödése is megkívánta a nekik juttatott birtokrészek hatékony működtetését. Azt látjuk, hogy ideális esetben, amikor az arisztokrata férfi vagy nő figyelme nem oszlott meg különféle feladatok között, amikor a gazdálkodás iránti érdeklődő, az irányítási érzék és tapasztalat birtokában lévő főúrról volt szó, akkor is nélkülözhetetlen volt az uradalmak működtetéséhez a birtokossal szoros kapcsolatot ápoló gazdasági szakember jelenléte.

Az általunk vizsgált birtokosok közös törekvése volt a jövedelmezőség növelése. A zalai uradalomban például a megbízottnak a birtokos ellátása mellett a bevétel növelése és a megtermelt javak eladhatóvá tétele volt a feladata. Az erdélyi birtokon a Csáky lányok (Borbála és Kata) önállóságukat a végrendelet alapján nekik jutott birtokrészre alapozták, amelyet kezdetben férjeikkel tanácskozva, együttműködve, vagy Csáky Kata esetében, a férj halála után már teljes egészében önállóan irányítottak.

Csáky Kata grófnő a Bethlen Miklóssal kötött házasságát követően kezdett öröksége irányításával komolyan foglalkozni. Megbízottakat küldött uradalmaiba, és kezdetben a mesterekkel megkötött contractusokat is személyesen ellenőrizte, ahogyan például az almási ácsmester és kőműves szerződését is elküldte neki Medvés Domo-kos.¹⁰ A szurdoki mellett a nagymási udvarbíró leváltására és a praefectus tevékenységének felülbírálatára is javaslat született, azzal indokolva, hogy „talán még most sem lenne késő valamit indítani”.¹¹ A levelezés alapján Mátyus István lett az új nagymási udvarbíró, aki számos újítást vezetett be a gazdálkodásban, s 1763-ban a falvakat végigjárva, Mihótska Ádám és József cancellistákkal összeíratta az elszökött jobbágyokat is.¹²

Az udvarbírók (Both Mihály Branyicskáról, Kellő Ambrus Szurdokról stb.) folyamatosan jelentették a grófnőnek a legfontosabb tennivalókat és gondokat.¹³ Csáky Kata férje, Bethlen Miklós 1781-ben bekövetkezett halála után sok új, váratlan gond-

10 A családi levelezés *„Minden örömöm elegyes volt bánattal” Csáky Kata levelezése*. Összeáll., szöveggond., bev. PAPP Klára. Erdély Történeti Alapítvány, Debrecen, 2006. 408. Az idézett levél A Román Országos Levéltár Kolozs megyei Osztálya, Kolozsvár (Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, Cluj-Napoca), A branyicskai báró Jósika család hitbizományi levéltárában található (Fond fideicomissionar Jósika – a továbbiakban Jósika hitb. lt.), No. 661. 15–16.

11 Hatfaludi a praefectus számára – megtartása esetén – mindenképpen új instrukciók megfogalmazását, s főképpen azonnali elszámoltatását kérte.

12 Jósika hitb. lt. No. 661. 36–37. A 30–40 éve elszököttek közül 31 személyt jegyzett fel, valamint tíz cigány jobbágyot is. Az összeírtakat megkezesítették a falvakban. A Károlyi-birtokra szökött jobbágyokról is előterjesztéseket (relatoriákat) készítettek. A grófnőhöz írott levélben az elvégzett munka bérét is kérték.

13 Kellő feltehetően azon tisztek közé tartozott, akivel elégedett lehetett a család, mert a grófnő még 1782-ben is tőle kapott jelentéseket. Jósika hitb. lt. No. 661. 182. Kellő Ambrus 1782. november 19-én Szurdokról küldött levele.

dal találta magát szembe. Kiderült, hogy sokkal nehezebb a birtokosi tekintélyt özvegyasszonyként fenntartani, mint feleségként, egy guberniumi tisztséget viselő férj-jel az oldalán. A grófnő Nagyalmáson a lakosok panaszainak megoldatlanságát is annak tulajdonította, hogy „tisztem nyakas valék, s tudván, hogy hazugság, számba se vettem, nem annyiba halad, új investigatiót kívánok, azután, hogy igasság kijött”.¹⁴ A birtokos asszony azonban nem hagyta annyiban tisztjei makacsságát, s igyekezett úrrá lenni a nehézségeken.

Évek múlva Csáky Kata egyre inkább megbízottjára ruházta át a birtokok irányítását, de az ellenőrzést változatlanul fontosnak tekintette. Élete utolsó néhány évében azonban egyre kevésbé érdeklődött a gazdasági elszámolások felől, így a birtok irányítása egyértelműen Csáky Jánostól elvált leányára, Bethlen Rozáliára maradt.

A 18. század végén a felvidéki Csákyak a visszaszerzett bihari uradalmaik teljhatalmú megbízottjától, Ferdényi Jánostól is pontos és részletes kimutatást kértek, mondván: „a familiát az is érdeklí, honnan származnak a bevételek”, míg a megbízott elsősorban a felhasználás részletes indoklására szorítkozott. Ezért – amint utasításba adták – minden negyedévben valamennyi számadó tisztől látni akarják az összes elszámolást, amelyeket a felhasználást is tartalmazó végső összegzéssel együtt a plenipotentiárius feladata elküldeni a birtokoshoz.¹⁵ A gazdálkodás az allodiumok terméseredményeinek összesítése alapján (1791) sikeresnek bizonyult: a termés jelentős részét a váradi Granáriumba fuvaroztatták, s afölött azután az urasági megbízott rendelkezett.¹⁶ A birtokhoz tartozó puszták egy részét tovább árendálták, más részét visszaváltották (Körmösd, Kistóti stb.), s allodiumként vagy a lakosoknak kicénced fejében kiosztott földként hasznosították. A helységek boltjait, mézszárszékeit, vendégfogadóit és kocsmáit továbbra is árendába bocsátották. Arra azonban gondja volt a megbízottnak, hogy az új szerződéseket az éves fizetési kötelezettség emelésével kössék.¹⁷

A Csákyak azok közé a megyebeli birtokosok közé tartoztak, akik a földmérés munkálataihoz kapcsolódva, maguk is mérnököt alkalmaztak, s annak munkája nyomán igazították ki a telekfelmérést, és adtak lehetőséget az úrbéres telkek számának szaporításához. A pontos felmérés együtt járt a birtokon belüli telekeladások szigorúbb ellenőrzésével is. A megbízott minden kérelem esetében fontosnak tartotta a lakosok tudomására hozni a birtokos elhatározását, hogy tudniillik csak az ő engedélyével történhet a telekforgalom.

Az úrbéri szolgáltatások iránti igény motiválta az irtásföldek szigorú számontartását is. Ferdényi kimutatást készítettett 83 szalárdi lakos irtásairól. Az udvarbírói

14 Kozma Ferenc levele végére írott megjegyzés. Jósika hitb. lt. No. 661. 266–267.

15 ÖStA HHStA Fasc. 83. No. 8.

16 ŠOBA Levoča Fasc. 639. D. 65; Fasc. 612. D. 65.

17 Uo. és MNL OL P. 78. Fasc. 28.

összesítés alapján 155 irtásból csupán négy minősült olyanak, amelyet viszonylag nem régen, 1770 után létesítettek. Ezért a plenipotentiárius csak akkor engedte a földek további használatát, ha a lakosok az „az után is essendő urbáriális adózásokra” kötelezik magukat, vagyis, ha elfogadják az irtások telki földdé nyilvánítását. Hasonlóan járt el a siteri új irtást kezdeményező hét személlyel kapcsolatban is – akik az 1786. évi összeírás szerint valamennyien zsellérek voltak –, mondván: „a robotban kiirtott területet csak az úrbéri kötelezettség teljesítése esetén lehet használatba venniük”. Világosan látható, hogy a birtokos, bár a régi irtásokat kibecsültethette volna, nem ezt tette, hanem az újonnan létesített irtásföldeket is az úrbéres szolgáltatásokkal terhelhető földek közé sorolta.

Ferdényi, a távol lévő birtokosok helyett és nevében, nagyfokú önállóságot élvezett, hozzá fordultak a birtok panaszosai, s ő vezette az instantiák jegyzőkönyvét (Protocollum Instantiarium) is. Mindent megtett, hogy uradalomszerte hozzászokjanak ténykedéséhez, s vele együtt a felvidéki Csákyak bihari birtokváltásához is. A birtokátadást követően a familia directora, Csáky Nepomuki János személyesen járt a vármegyében, s hangoztatta a család elvárását, hogy „iparkodjon, mivel nagy teher van a jószágon [...] kellő jövedelem legyen [...]”.¹⁸

Az erdő védelmét szolgálta a legeltetés további szabályozása is. 1786-tól igen nagy figyelmet szenteltek az irtási lehetőségeknek. A margittai „Nagy erdő pascumát” az udvarbíró jelentése szerint a birtokos a svájceráj teheneinek legeltetésére használta fel. Már 1785 szeptemberében arról levelezett Kubovics Márton udvarbíró a plenipotentiáriussal, hogy az elmúlt télen a vármegye „spanyolországi juhoknak megszerzésére és megtartására” invitálta neki küldött javaslatában a birtokost. Margittán kívül Berekböszörményben is tartottak „svájcer teheneket”, s az udvarbíró szerint már 1788 áprilisában odahajtották a szalárdi makkoltatásból az uraság disznóit, s a sertésnyáj megszámlálásakor a tanáccsal együtt neki is jelen kellett lennie.¹⁹

1800-tól Csáky László váradi nagyprépost a rendelkezése alá bocsátott bihari birtokot udvarbíráján keresztül igazgatta, akitől szigorú számadást követelt meg. Gyalókay Antal számtartó negyedvente vette át a jövedelmeket a provisortól, akit Kovács László fiscalis ellenőrzött. Az a levelezés, amely Szaniszló József udvarbíró működéséről rendelkezésünkre áll, igazolja, hogy a birtokos egyértelműen meghatározta tisztje mozgásterét, és a legfontosabb kérdésekben magának tartotta fenn a döntési jogokat. A birtokos a mezőgazdasági munkák tervszerűségét is számonkérte a tiszttől, mondván, „a robotot követelni, és vele gazdálkodni kell”, ezért a robotdiáriumot jól kell vinni, végiggondolva, hogy mire elég, és hogyan használható fel a kivetett kötelezettség.

18 MNL OL P. 71. Fasc. 132. No. 3.

19 A svájci tehének tartását 1791-ben jelentették. ŠOBA Levoča Fasc. 639. D. 65. Vad Ger-gely tanúsítványa.

Szaniszló igyekezett feladatainak eleget tenni. 1807 júliusában pontosan értesítette a grófot az aratásról, amit 25-én befejeztetett, s nekikezdetett a másodszori szántáshoz is. A búza és a kukorica termése annyi volt, hogy Szaniszló már 1804-ben egy szobát bérelt Nagyváradon Edelmann Józseftől, ahová áprilistól minden héten eladásra való terményt szállított.²⁰

Hasonló következetességet várt el a birtokos az erdőgazdálkodás területén is, hiszen az 1803. évi úriszéken a lakosok számára is egyértelművé tették az erdőhasználat rendjét. A berekböszörményi „Vén erdő” területéből eszerint „semmi élő, gyümölcs és makktermő fákat tűzre vagy gyümölcsre levágni s vesszőt szedni, vagy másképpen az erdőt rontani az uraság engedelmé és comissiója nélkül” nem szabad. Külön felhívták a provisor figyelmét, hogy minden hozzá forduló kérelmezőt a birtokoshoz kell utasítania, mivel a „comissio adásra semmi activitást önagsága nem adott”.²¹

Csáky László Váradon tartotta udvarát, oda kérte Szaniszló udvarbírótól 1807 októberében a hét hordó óbort és egy hordó pálinkát.²² A bihari birtokok népessége számára szokatlan volt a felvidéki birtokon alkalmazott szigor és a fenytések. A birtokos jelenléte döntően befolyásolta a közvetlen beavatkozás és az ellenőrzés megváltozását, s ebben Csáky László személye is szerepet játszott, mivel a korábbi váradai püspök Csákyak – Imre és Miklós – korántsem személyesen, hanem mindig megbízottjaik útján irányították az uradalmakat.

A GAZDÁLKODÁS JELLEMZŐI A BELATINCI URADALOMBAN

A birtokos és tisztje közötti egyértelműen jó, bizalmi viszony kialakulására jó példa Csáky György Zala vármegyei, belatinci uradalma és az ottani tiszt tevékenysége. Maga a birtokos katonai irányító feladatokat látott el, ami meghatározta, hogy egyrészt feltétlenül jövedelemhez kívánt jutni a felvidéki jószágaitól távoli, belatinci birtokáról, másrészt, ha volt rá mód, elvárta, hogy az uradalom megbízottja segítse tevékenységét. Plenipotenciáriusának leveleiből tudjuk, hogy a gróf ellátását bécsi és soproni tartózkodása alatt ez a birtok segítette, amelynek központja a belatinci vár volt. 1736 augusztusában például zabbal és borral teli szekereket indított útnak Niczky

20 ŠOBA Levoča Cs-SH 69. d. Fasc. 655. Az április 1-jén kelt megállapodás szerint április, május és június hónapokra tették az eladásokat.

21 ŠOBA Levoča Cs-SH 69. d. Fasc. 655. 1805. március 22. Kovács fiscalis Váradolasziból kelt levele.

22 ŠOBA Levoča Cs-SH 64. d. Fasc. 635. 1807. október 10-i levél. Az udvarház már az 1790-es években működött, 1799-ben annak istállójára, valamint a berekböszörményi mészárszékre fogadtak fel egy Kis János nevű nádkötőt.

Imre, de kérte, „ha más egyéb culináriákra szüksége vagyon”, azt is küldeti.²³ 1740. szeptemberi és októberi levelekből tudjuk meg, hogy Sopronba hetente küldött szerkeket, benne majorsági „eledellel”, borjával, borral, mely küldemény egy részét a soproni praebendások szükségére fordították.²⁴

Csáky elvárta személyes megbízottjától, hogy folyamatosan értesítse a megyegyűlések döntéseiről (például a birtokra jutó dica-szám esetében), az általa elindított munkálatokról és az elvégzett feladatokról, s rendre maga is utasításokkal látta el őt. Ugyancsak a megbízott feladata volt a tisztek irányítása, a számukra adott instructió szerinti munka ellenőrzése, az angáriális (negyedéves) elszámolások ellenőrzése, kijavíttatása s az úriszék tartása is, de ő ellenőrizte a céhmesterek számadását és a paraszti kocsmárosok proventusát is.²⁵

Niczky felelt a korábban zálogba adott birokreszek visszaváltásáért is, mint 1735 májusában, amikor bizonyos Lendvay úrtól szerzett vissza egy jószágot. Az ottani jobbágyságnak megkínálta a libertinus állapotot, a földek javát műveltetni kívánta, a többi pedig árendába bocsátani javasolta.²⁶

Bizalmi feladatnak számított, hogy a gróf az 1741. évi pozsonyi országgyűlésre készülve, Niczkyre bízta a szállás megszervezését is. A megbízott május 7-én küldött levelében hosszasan és aprólékosan írta le a folyamatot, amely során a Csáky György számára kijelölt házban lakó német kapitányt a „Rósa vendégfogadóba” kiköltöztette, majd ezzel együtt a dietalis quartélyházból sikerült az oda szándékozó báró Sennyei Antalnak – akinek ott két szobát és öt lóra való istállót jelöltek ki – más szállást kijelölni. Így a ház teljesen a gróf rendelkezésére állt, az emeleten három szobával és konyhával, a földszinten a cselédek szobáival és az istállókkal, valamint a pincével. A szénát és az élelmet is megfelelően tudták tárolni, a tágas udvaron a szekér meg tudott fordulni, s maga a ház „az ország házául is nem messze vagy”. A plenipotenciárius még azt is megtudta Pálffy feldmarschal úrtól, hogy „gálában három ízben kellenek öltözni, de bizonyos lejövetelét az fölséges udvarnak még maga sem tudhattya...”. A királyné érkezésének bizonytalanságát az okozta, hogy a „várbéli szobák még nem készültek el”, de a híradások szerint júniusra várható az esemény, a koronázással együtt.²⁷ Niczky birtokügyeinek intézésére a hónap közepén hazautat-

23 ÖStA HHStA Fasc. XII. No. 110. Kt. 12 c. Niczky Imre levelezése Csáky Györggyel. 1736. augusztus 27-én küldött levélben, de ugyancsak borküldést jelzett a szeptember 3-án írott levelében is.

24 Uo. 1740. szeptember 4-én és október 23-án kelt levelek.

25 1736 októberében ezért figyelmeztette őket a grófi családtól kapott utasítások betartására, s adta vissza javításra a tiszttartónak az extractusokat. Uo. 1736. október 5-én kelt levél. A céhmesterekről és a kocsmárosokról uo. 1738. február 26-án kelt levél.

26 Uo. 1735. május 2-án kelt levél.

27 Uo. 1741. május 7-én, május 11-én és május 15-én Pozsonyból kelt levelek. A német kapitány csak május 15-én kezdett el csomagolni, amikor Csáky szekerei és hintói előre megérkeztek a kijelölt házhoz.

zott ugyan, de visszatért, hogy a koronázási ceremónián részt vehessen, remélve, hogy – ahogyan megjegyezte – „talán valamely vendégfogadóban kaphatok egy kis szurdikot”.²⁸

A gyakori levélváltáson túl, általában az elszámolások idején személyes megbeszélést is folytattak. Ennek a lehetősége teremtdött meg 1735. április végén is, amikor megbízottja, Niczky Imre megírta neki, hogy „úgy történhetik, Bécsbe fel kellek rándulnom, azon úttal Excellentiádnak alázatossan udvarlani fogok...”²⁹

Csáky György esetében bizonyosan a birtokos kedvét kereső tevékenység lehetett a gróf igénye szerinti lovak felkutatása. 1735 januárjában a zalaegerszegi Talián Ádám uram lovairól, valamint az „acsádi, megtekintett és respective megalkudott paripa” felől küldött Niczky a grófnak tudósítást.³⁰ A lovak tartása azonban nem csak az uraság kedvét szolgálta. A levelek egyértelműsítik, hogy tenyésztés folyt, ugyanis az eladott paripák mellett a kocsis lovakat például Niczky külön istállóra fogatta, s azt írta róluk, hogy „már többire mind elmentek, hanem egy fekete rugós kanca vagy on ... ezen defectusa okán rajtam hagyták”.³¹

Niczky Imre már az első fennmaradt levél tanúsága szerint igyekezett a jövedelem növelésére. Már 1733-ban jó hírnek szánta, hogy a majorságban termett feles gabonát eladja, „mi eladandó lészen, pénzzé fordítom”.³² 1734-ben kedvező lehetőségeket tudott kialakítani a marburgi németnél, aki „eő Felsege Magazinumát szükséges provisióval megtölteni köteleztetik”. A vevő a lendvai uradalomnak felkínált összeget és az ott megkötött contractust tekintette mérvadónak, de Niczky először csak a szándékát nyilatkozta ki 4000 köböl gabonára, a megállapodást későbbre hagyva. Végül 200 köböl búzát, köblét 70 dénárért, 500 köböl rozsot 60 dénárért, 100 köböl árpát 100 dénárért, s 1000 köböl zabot, 50 dénárért köblét adott el. A contractusba belefoglalta, hogy a szállításkor az összes vám, harmincad s más kifizetések összege a vásárlót terheli. A csépléshez azonban 16 „jó erős” német cséplőket fogadott, mert korábban a helyi szegénységet csak hajdúkkal tudta kihajtatni, munkájuk akkor is késedelmes és rossz volt, most pedig „declarálták, hogy ők csépleni nem akarnak”.³³ 1735-ben szigorítást javasolt a marburgi némettel kötött megállapodásban. Előírta, hogy a birtokos valamennyi terményét vegye át a vevő, pontosan mérjék le helyben a vásárolt árut, s annak értékét tegyék le, valamint legyen jelen a mérésnél a maga em-

28 Uo. 1741. május 26-án, Belatinban kelt levél.

29 Uo. 1735. április 22-én kelt levél.

30 Uo. 1735. január 15-én kelt levél.

31 Uo. 1736. június 8-án kelt levél.

32 Uo. Csáky Györgyhez írt levelek. Niczky Imre levele, Belatinc, 1733. június 21. Ígéri benne, hogy „alázatossan tudositással fogok udvarlani Nagyságodnak”.

33 Uo. dátum nélküli levél 1734 tavaszáról. A búzát 75 dénárért, a rozsot 50, az árpát 40, a zabot pedig 50 dénárért akarta venni. A renitens jobbágyokat megkötöztette, és a pajtába beszállította.

bere, hogy ne kelljen Marburgban azt ismét leméretni.³⁴ A levelezés alapján nem alakult minden szerencsésen. A vásárló ugyan az árakat lejjebb szállította minden tételnél, de kiderült „ezen ember már feles adósságban vervén magát...”.³⁵ 1735 márciusában új lehetőségek merültek fel: az „Graczy fő Commissariatust várattatik, Marburgba leérkezéssivel magam is föl rándulok, ha véle valamely jó conditióba léphetnénk”.³⁶ 1737 augusztusában már egy Güttner nevű soproni harmincadossal kötött üzletet zab és árpa eladásáról, amelyeket ráadásul vízi úton szállítottak, s melyekből már két sajkára valót összeszedtek, s még négy sajkára való maradt.³⁷ A termés nagyobb részét pénzzé fordították, még 1741-ben is azt írta a megbízott, hogy semmi nem marad náluk eladatlan: „valami csak eladandó lészen, rajtunk nem marad”.³⁸

A levelekben felmerül a katonaság beszállásolásának kérdése is. 1738 augusztusában is ilyen „vendégeik” voltak: a Vetéssy-regimentből 412 személy szállott be Turnicskára, akiknek ez óriási megterhelés volt. Ennek ellenére a megyében „némely nyughatatlan emberek” szerint a belatinci uradalmot „ritkán éri a durch marsch”, ha ezek alapján télen mindez megismétlődik, „nem kevés terhek” lesz.³⁹

1733. október végén már a szőlőtermést is felmérte: „ha megtöltetnek az hordók, százharminc akónál több nem lészen”. A megbízott a feleségével együtt kinn volt a „csekély szüreten”, ahol az asszony vette észre, amikor „Judás ábrázatú vinczellérünk az Koretár és Marics nevű szőlőkbül való alattomban egy hordót bé vivén az Préss házban és az törtölt... ellopni igyekezvén, rajta kapták étczakának idein”. De hiába fogatta meg a hajdúkkal, s akarta – mint conventiós szolgát – a várba küldeni, mert a csáktornyai uraság „emberei erővel és hatalommal elvonták”, majd eleresztették.⁴⁰ Végül, bár a rossz termés miatt emelkedtek a borárak, a megbízott kénytelen volt vásároltatni. Niczky a rohonci zsidókkal is megállapodott a pálinkafőzésre, akik vállalták, hogy „mindennemű gabona allyát, és más egyéb konkolyos életet is elvívén,” s jövedelmet hoznak.⁴¹ 1738 októberében a muraközi szüretéről a porkolábbal együtt végzett inventáció után a jégverés ellenére kedvező termést állapítottak meg, ami többet jelentett kétszáz akó bornál.⁴² Kedvező jövedelemszerzési lehetőségnek kínálkozott a

34 Uo. 1735. január 17-én kelt levélből. A 200 szekeret a marhás jobbágyok robotjával akarta teljesíteni.

35 Uo. 1735. február 28-án kelt levélből. A megbízott személyesen akart elmenni Marburgba, hogy végére járjon a dolognak.

36 Uo. 1735. március 18-án kelt levél.

37 Uo. 1737. augusztus 30-án kelt levél.

38 Uo. 1741. június 5-én kelt levél.

39 Uo. 1738. augusztus 22-én kelt levél.

40 Uo. Niczky levele Belatincból, 1733. október 30-án.

41 Uo. 1733. december 13-án kelt levél.

42 Uo. 1738. október 20-án kelt levél.

serfőzés is, amelyhez 1737 közepére megépült a serház, alatta a régen hiányzó pincével.⁴³

A melinci majorban 1734 januárjára elkészült a tehenészet, a „Svaicer”, ahová 25 tehenet szállítottatott, s szándékában állt még tízet vásároltatni. Egy másik tehenészet Cserencsócon viszont 50 fejős marhával működött.⁴⁴ 1736 júniusában azonban igen rossz hírré érkezett haza a megbízott a megyegyűlésről. A belatinci és a melinci testvér svájccerek, mondván, hogy „az uraság számára vaját mennek keresni”, megszöktek. Az idevaló még feleségét és gyermekeit is elhagyta, bár kezesség alatt állott. A megbízott szerint semmi hiányuk nem volt, fizetésük rendben volt, de most cselédjeik fizetetlenek maradtak, s feles marhákat szaporítottak, amelyek megtartása gondot okoz.⁴⁵

A felvidéki birtokokhoz hasonlóan a megbízottnak gondoskodnia kellett az erdőkről is. Az urasági érdek szem előtt tartásával, az erdőőröktől nyert értesülésekre alapozva, kénytelen volt ott a „dominiumbélieknek” a vadászatot eltiltani, s megírni Csákyknak, hogy kiadta: „valakinél tapasztaltatik valamely lövő szerszáma, mind elszedettetik,” amelyeket a rajtakapott emberektől már be is hozatott.⁴⁶ Niczky az egész uradalomban az erdőpásztorok feladatává tette a halászóvizek ellenőrzését is, amit az tett szükségessé, hogy a Pratoka vizén lévő malmok gátjait és az ott folyó halászatot „kemény tilalomba” vetette. Lépésének helyességét igazolta, hogy amikor a nagy szárazság és a kemény tél miatt a „Csukás tóból” kifogytak a halak, ahogyan maga írta meg a grófnak, a malomgátakból „ötszáz darab fiatal csukákat eresztettem a halastóba”.⁴⁷ A Pratoka (Lendva) mentén fekvő erdők makkja is értékes volt, hiszen „az magunk marháinak telelő makkjok lészen”.⁴⁸

A BIRTOKOS ÉS A TISZTIKAR VISZONYA

A birtokok irányításában szerepet játszó tisztek tévedései, hibái és az általuk elkövetett vétségek, időnként visszaélések szigorú büntetéseik miatt általában jól dokumentáltak. Csáky Kata leváltott, Veszprémi nevű szurdoki tiszttartójának tizenhárom pontból álló bűnlajstroma alapján tudjuk, hogy a tiszttartó megbízatásának kezdetén

43 Uo. 1737. július 8-án kelt levél.

44 Uo. 1744. február 5-én kelt levél.

45 Uo. 1736. június 16-án kelt levél.

46 Uo. Az 1744. február 5-i és az 1734. február 8-án küldött levélből. Februárban ugyanis a „feir barátok egy nyakasfejű jobbágya, gyakorta kijárván” rajtavesztett, de puskáját csak csellel lehetett tőle elvenni. A Páter Prior kérte ugyan vissza a puskát, de azt nem adták vissza neki.

47 Uo. 1735. április 29-én írott levél.

48 Uo. 1741. szeptember 1-jén kelt levél.

nem készült semmiféle felmérés: „egyszóval semmi rendtartás nincs”, ami nem is a tisztartó, hanem egy bizonyos Győrffy nevű praefectus hibájából történhetett. Veszprémi, a helyzetet kihasználva, visszaélések garmadáját követte el. Például a birtokos pénzén vett lovakat magának tartotta vissza, azokat a csűrös kertben szabadon tartotta, búzával és borral kenyerezte le a jószágigazgatót, az uraság borából „többet 12 vedernél” a maga számára árultatott, annyi bort és pálinkát ivott, amennyit csak jónak látott, a hosszú fuvar alóli mentességért engedte magát megvesztegetni, többeket jogtalanul megbüntetett, s néhányan miatta szöktek meg a birtokról.⁴⁹

A birtokon alkalmazottak kiválasztása bizalmi alapon, a képességeikről szerzett ismeretek alapján történt, ezért a birtokosok időnként ismerőseik, rokonaik tanácsát kérték alárendeltjeik kiválasztásához. A zalai birtokon 1738-ban, Slávicz Péter uradalmi kulcsár hirtelen lett halála miatt, kellett új embert keresni. A megbízott először az összes számadást ellenőriztette, majd az utód keresésébe kezdett. „Hogy pedig helyébe mentül előbb jó, alkalmas subjectumot állíthassak, arra elégséges gondom lévén, három felé is írtam vala, igaz... voltak hárman is, kik magokat megjelentvén, bójönni igyekeztek, de ki lutheránus, ki pedig nem jó számvevő vala közülük. Csáktornyai várbul jött ennek előtte egy héttel egy fiatal, amint látszatik jó tanult legin, aki másképpen Rohoncra való fi, oda való Mester lévén az atya is, jó értékben vagyon. Ez pedig ugyan Csáktornyán íródeák vala otlévő számadó tiszték mellett, linquista magyar, deák, német és az idevaló nyelvre alkalmas, mindenekben elegendő perfectioja vagyon. Az mi legszükségesebb, az arithmeticiát ex fundamento tudgya. Hogy az szolgálát sede vacante ne maradjon, ... látván alkalmas leginnek lenni Slávicznak helyében substituáltam ... neve pedig Nagyal Mihály, amint diskurál, nemes embernek tartya magát.” 1738-ban az összes tisztet megerősítették, a számvevő kivételével, aki helyett az ítélmester a testvérét, Nagy Mihályt bízta meg.⁵⁰

A zalai birtokon Csáky Györgynek egy neves családból származó megbízott dolgozott: Niczky Imre. Famíliája a 18. század későbbi időszakában szerzett grófi címet, de a közvetlen rokonsága nem. Niczky birtokos nemes, a vasi alispán Niczky Gáspár unokája, Niczky Ferenc fia, akinek Viczén Borbála volt a felesége.⁵¹ 1733. november 27-én küldött levelében maga hozta a gróf tudomására, hogy Sopron vármegyében neki és rokonainak zálogos birtokai vannak, amelyek kiváltása miatt utazott oda, s hagyta instructio mellett másokra a birtok napi teendőinek intézését.⁵²

49 PAPP Klára: *Az erdélyi Csákyak*. EME, Kvár, 2011 (Erdélyi Tudományos Füzetek 273). 271–272.

50 ÖStA HHHStA Fasc. XII. No. 110. 12 c. 1738. június 30-án kelt levél.

51 Leszármazásáról lásd NAGY Iván: *Magyarország családai címekkel és nemzedékrendi táblákkal*. VIII. Pest, 1861. 144. (Niczky család)

52 ÖStA HHHStA Fasc. XII. No. 110. 12 c. 1733. nov. 27-én, Belatincon kelt levél.

Csáky György bizonnal elégedett lehetett megbízottjával, hiszen az ura haláláig szolgált a zalai birtokon, s a hét év alatt a birtokosnak írott levelei közel 480 oldalt tesznek ki. Mégis találunk a Csákyknak küldött válaszlevelekben utalásokat olyan esetekre, amelyekben a birtokos reagálása a jövőre nézve „jó leczkének és iskolának” bizonyult. Ilyen lehetett 1736-ban a tisztikar elszámolásának eltérése az instructióktól (s amelyet visszakapva azok egy nap alatt helyesbítettek), vagy annak a levélnek az ügye, amely pecsét nélkül érkezett meg a grófhhoz.⁵³

A híradásokba került személyes részletek utalnak arra, hogy Niczky élvezte Csáky György bizalmát. 1734 augusztusában például engedélyt kért arra, hogy felesége bátyjának meglátogatására Bécsbe utazhasson. A rokon Tokajból írta neki a kérést, mivel Zemplén „vármegyétül Bécsben abdelegáltatott”. Mivel már hat éve nem találkoztak, nem akarta a családi békét kockáztatni, ezért kérte a gróf hozzájárulását.⁵⁴ Azt is megírta Csákyknak, amikor 1734 decemberében hazament Nickre, apjának meglátogatására.⁵⁵ 1737 májusában viszont szomorú hírt közölt Csákyval: „másfél esztendőől fogvást tartó súlyos betegeskedés után... húsvét előtt való nagyszombaton megnehezedvén”, meghalt az apja, és hiába jött érte egy jobbagya, már nem érte őt életben. Levelével értesítette urát, hogy bár ígérte a soproni látogatását, de arra azért nem maradt ideje, mert a temetés után apja gazdaságát is rendbe kellett tennie.⁵⁶ Júliusban először történt, hogy Niczky – az apai birtok rendbetételi kötelezettségére hivatkozva – előleget kért és kapott járandóságából a birtokostól, s a munkák végzésére nyáron több időt töltött apja birtokán.⁵⁷

Jó néhány együtt végigélt közös év után, 1739-ben írta le Niczky Imre azokat a sorokat, amelyek személyes vallomásként születtek, de pontosan leírják a viszonyt, amely a megbízottat Csáky Györgyhöz kötötte: „alázatosan kérem, méltóztassék állandóan megnyugosztalni elméjét azon, hogy Excellentiádnak oly bé helyheztetett embere s Főtisztje vagyok, az ki nem privátumért és interessentiáért, hanem egyedül böcsületért is tovább való szerencse várásomért kívánok egyedül szolgálni Excellentiádat. Éjjeli s nappali sok nyughatatlanságimat kívánom egyedül, magam dolgainak nem kevés hátra maradásával is, Excellentiátok javainak előmozdítására fordítanom. Hat esztendeje már, miolta az próbakövön állok, bátor szívvel is vagyok, senkitül igaz szolgálatomban nem is félek, sótt ha consuraltatom is, kijőnek sok hasz-

53 Uo. 1736. október 6-án, ill. október 15-én küldött levél.

54 Uo. 1734. augusztus 6-án kelt levélből.

55 Uo. 1734. december 13-án kelt levél. Niczk falu Vas megyében, Sárvártól és Celldömöltkől északra, Kőszegtől keletre, a Hegyfalú és Beled közötti úton található.

56 Uo. Niczken 1737. május 4-én kelt levél.

57 Uo. 1737. július 8-án, illetve július 29-én keltezett levelek.

nos vectificatioim, azt akarnám én valósággal, ha Excellentiád köztünk lakván, láthatná minden cselekedetimet”.⁵⁸

Az erdélyi birtokon Csáky Kata gyakran váltogatta tisztségviselőit, kritizálta, kiigazította, számonkérte őket. A grófnő 1781 decemberében Kozma Mihálynak írta: „Kegyelmed siessen vissza, itt sok a dolog, nekem senkim sincs. Az ménest se hajtató fel kegyelmed Buzában, se juhokat, a sertések dolgát se igazította el, s én magam gyermekeimmel nem örömet viszálokodom. Szép jövedelmű, exlutiás özvegy vagyok, talám lenne hatszáz forint Teremiből, s ott is marha van szénán, a sok sertés, végre azzal adunk számot, hogy azokra költ széna, gabona. Én ott hasznot remélvén az fából is, égettbor főzést se akarnám megengedni, egyszóval mindent pénzzé tenni, ezzel kegyelmedet várom”.⁵⁹

A tisztek elfogadták a grófnőnek határozottan a birtokok jövedelmezővé tételére vonatkozó elvárásait, de bizalmi viszony közöttük általában nem alakult ki. Az aszszony nehéz természete mellett ennek egyik meghatározó oka mély katolikusága volt, maga a grófnő is panaszkodott rá, hogy nehézségeinek egyik oka tisztjeinek református hite lehet.

A Csákyak elégedettségét mutatja, hogy a század végén, amikor az erdélyi zálogbirtokosoktól végérvényesen magukhoz váltották a bihari javakat, a századközépi megbízás után ismét egy Ferdényit tettek meg birtokaik teljhatalmú megbízottjává. A Ferdényiek 1758-ban kaptak nemességet,⁶⁰ birtokuk a család előnevét adó Kabaláspatak volt. Bizonyos, hogy a Ferdényiek tevékenysége ismert lehetett Csáky Miklós püspök előtt, aki 1738 és 1758 között állt főispánként a vármegye élén, ezért feltételezhető, hogy segítette a nemesi cím megszerzését.⁶¹

Ferdényi János vármegyei jegyző és táblabíró volt, aki már az 1785-ben végrehajtott átadás óta egészen az 1795-ben bekövetkezett haláláig képviselte a családot. Ferdényi János saját helyzetéről a kérelmező siteri nemeseknek írta le: „én is nemes ember vagyok, Váradolasziban házat tartván, azon communitásnak segítségével vagyok, nem tudom, mióta húzhatják ki magokat [az adó megfizetése alól] a megnevezett nemes uraimék”.⁶² Emődi András könyvének adataira szerint, ezt a váradi há-

58 Uo. 1739. január 16-án kelt levél.

59 Jósika hitb. lt. No. 662. 61–62. 1781. december 1-i levél. Ex(c)lutiás = kirekesztett. *Erdélyi magyar szótörténeti tár* III. Szerk. SZABÓ T. Attila. Kriterion, Buk., 1982. 532.

60 A nemesi címre lásd MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára IV. A. 1/a. 15. k.

61 Csáky Imre 1703–1732 között szintén betöltötte a tisztséget. Csáky Miklós 1747-től kalocsai érsek, majd 1751-től esztergomi érsek lett.

62 Szilágyi Mihály, Harsányi Sámuel és Sebestyén István siteri nemesek nem akartak hozzájárulni a helység közös költségeihez. Margittán a manumittáltak is igyekeztek kivonni magukat a familia által elfogadott határháználatti rend alól. MNL OL P. 72. Fasc. 326. No. 8. Nagy Iván úgy tudta, hogy Ferdényi élete utolsó éveiben királyi tanácsos és királyi udvarnok volt. NAGY: *i. m.* IV. Pest, 1853. 153.

zat, illetve a családról elnevezett utcát 1752-ben és 1763-ban is megtaláljuk a váradi káptalan Váradolaszíról készített összeírásában.⁶³

A munkáját érintő forrásokból egyértelműen látható, hogy elsősorban a birtokos akaratának és elképzelésének tett eleget, ugyanakkor a számára átengedett döntési jogokat teljes magabiztossággal látta el, így jó gazdája volt a rábízott ügyeknek. A birtokos tehát a jó megyebeli kapcsolattal és vezetési tapasztalatokkal rendelkező birtokos nemest választotta, s döntése helyességét a források alapján a birtok eredményes működése egyértelműen igazolta.

Hasonló tendenciát láthatunk a Csákyak felvidéki birtokainak irányításában is. Csáky Nepomuki Jánosnak és özvegyének, Zichy Jozefának egyaránt az a Raisz György nevű nemes volt a jószágigazgatója, akinek Szepesmindszent volt a lakhelye és az irányítási központja, de rendelkezése alá tartozott a belatinci uradalom és a bihari ősi birtokok közül az özvegy által megszerzett Margitta és Körösszeg is, amelyet a megbízott szakszerűen, de a birtokossal mindig egyeztetve igazgatott.⁶⁴

Vizsgálataink egyértelműen igazolták, hogy az arisztokraták kapcsolatrendszerében a saját birtokok tisztikarával folytatott levelezésnek, a jó, esetenként bizalmi viszonynak igen fontos szerepe volt.

AGRICULTURIST ARISTOCRATS AND THEIR ADHERENTS. RELATIONS BETWEEN LANDOWNERS AND THEIR MANORIAL OFFICIALS IN THE 18TH CENTURY

Keywords: *demesne; agriculture; production; manorial officials; landowner-manorial official relation*

The study examines the economic and management pursuits of the landowners of the two – Upper Hungarian and Transylvanian – branches of the Csáky family, and their connections with their functionaries.

In the middle of the 18th century the members of the Upper Hungarian branch of the family attempted to reclaim their pledged lands from Bihar county from the Transylvanian branch of the family. During this procedure a full-fledged trustee, named Gábor Ferdényi was

63 A vármegye tisztikarában szerepet játszó más családokkal (például a Tokodi, Bucsy, Beöthy, Baranyi, Szentiványi stb.) együtt volt itt házuk. EMŐDI András: *Nagyvárad város lakossága és archantológiája a 18. században (1713–1785)*. Adattár. Varadinum Script, Nagyvárad, 2010. 37, 38, 57.

64 Részletesen lásd Papp Klára megjelenés alatt álló tanulmányát a Barta János 80. születésnapjára írott kötetben: „*Túl sokat fáradoztam, ... és mindent jól és rendszeren elindítottam...*” *Raisz György teljhatalmú megbízott tevékenysége a felvidéki Csáky birtokon* címmel. A Csákyak szepesmindszenti uradalmának anyagában található levelezés: ÖStA HHSStA Kt. 24. Fasc. 14.

employed, partly because he was well known for his positions in the county of Bihar, and partly because the Csákys even helped the Ferdényi family to obtain the noble title. After 1785 they regained the three demesnes, and a plenipotentiary was chosen from the same family, namely János Ferdényi, who served the family with full devotion. László Csáky, the Great Provost of Várad, who obtained the manor surrounding Várad (Oradea) after 1800, also chose loyal people, and likewise, he constantly and directly supervised his officers.

György Csáky, who belonged to the Upper Hungarian branch, governed the Belatin manor in Zala county through his commissioner Imre Niczky, who developed a relationship of trust and confidence with the Count, who performed military duties and lived in Sopron. Their thorough correspondence that covers all the details, reveals that Niczky not only carried out the necessary inspections on the land that included 21 settlements, but also did everything he could to make the production profitable. A sign of their close and good relations was, for example, that the commissioner also took care of Csáky's accommodation in Bratislava during the Diet of 1741.

Kata Csáky, who belonged to the Transylvanian female-branch, stands out from the family primarily by organizing the management of the part of the demesne she inherited, by enlarging the land, and by making changes in order to make it profitable. She constantly corresponded with her functionaries, strictly controlled, improved, and corrected their activities, while she herself had also something to learn about farming. Both her difficult nature and Catholicism may have been the reason why she changed her functionaries frequently – who were usually Protestants –, and she couldn't, or she might not even wanted to build a relationship of trust with them.

Based on family documents and voluminous correspondence, the study also draws attention to the importance of good relations that aristocrats established with the officials of their demesnes.

ARISTOCRAȚI AGRICULTORI ȘI OFICIALII LOR. RELAȚIA DINTRE MOȘIERI ȘI OFICIALI DOMENIALI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Cuvinte-cheie: domeniu; agricultură; producție; oficiali domeniali; relația moșieri-oficiali

Studiul analizează preocupările economice și organizatorice ale moșierilor aparținând celor două ramuri ale familiei Csáky, cea din Ungaria Superioară și cea din Transilvania, precum și relația acestora cu oficialii lor domeniali.

La mijlocul secolului al XVIII-lea membrii ramurii din Ungaria Superioară au încercat să-și redobândească posesiunile din comitatul Bihar, posesiuni care fuseseră zălogite membrilor familiei din Transilvania. L-au angajat pentru aceste demersuri pe Gábor Ferdényi, oficial pe care îl cunoscuseră în alte funcții deținute în comitatul Bihar, iar familia acestuia fusese ajutată în obținerea titlului de nobil chiar de către membrii familiei Csáky. După 1785 familia a redobândit cele trei domenii disputate, urmând să angajeze un plenipotențiar în fruntea acestora în persoana lui János Ferdényi, membru al aceleiași familii, care a devenit un slujitor devotat al lor. László Csáky, marele prepozit de Oradea, care a obținut posesiunile din jurul

Oradiei după 1800, și-a ales de asemenea oficiali loiali, dar cu toate acestea a controlat constant activitatea lor.

Contele György Csáky, membru al ramurii din Ungaria Superioară a familiei care a trăit în Sopron și a îndeplinit sarcini militare în slujba țării, și-a guvernat domeniul din Belatinc (azi Beltinci, Slovenia) din comitatul Zala prin intermediul oficialului Imre Niczky, care a avut la rândul său o relație de confidențialitate cu moșierul. Corespondența lor amplă și detaliată arată că oficialul nu a făcut numai inspecțiile necesare pe domeniul alcătuit din 21 de așezări, ci a încercat tot posibilul pentru a crește cât mai mult producția. Ca dovadă a relației lor apropiate, Niczky a fost însărcinat și cu problemele legate de cazarea contelui cu ocazia Dietei de la Bratislava din 1741.

Kata Csáky din ramura feminină din Transilvania s-a remarcat dintre membrii familiei prin schimbări aduse în organizarea posesiunilor care i-au revenit prin moștenire, prin introducerea unor inovații care au crescut profitabilitatea terenurilor, respectiv prin anexarea unor noi pământuri la domeniul existent. A ținut o corespondență continuă cu oficialii ei, a controlat cu strictețe, a corectat și a îmbunătățit activitatea lor, în timp ce și ea la rândul ei și-a îmbunătățit în permanență cunoștințele privind administrarea domeniilor și agricultura. Atât personalitatea ei rigidă cât și convingerile ei religioase catolice au cauzat probabil nenumăratele schimburi în rândul oficialilor ei domeniiali – care de obicei erau de religie protestantă –, și faptul că nu a reușit, sau poate nici nu a încercat să clădească o relație de încredere cu ei.

Bazându-se pe datele izvoarelor familiale și pe o corespondență vastă, studiul atrage atenția asupra importanței bunelor relații dintre moșieri respectiv oficialii lor.